DIE ROEPING, TAAK EN OPLEIDING VAN DIE HOOF VAN DIE CHRISTELIK-AFRIKAANSE SKOOL

deur

DOUW GERBRAND POTGIETER B.A.; M.Ed.; T.O.D.

Voorgelê ter gedeeltelike nakoming van die
vereistes vir die graad

DOCTOR EDUCATIONIS

in die Fakulteit van Opvoedkunde van die
POTCHEFSTROOMSE UNIVERSITEIT VIR C.H.O.,
Desember 1972.

PROMOTOR: PROF. DR. B.C. SCHUTTE.

Opgedra aan: *My eggenote, Sophia en my kinders, Fransie, Anita, Dina, Jan en Sophia.*

DANKWOORD

Lof en dank sy die God van ons vaders wat aan my die geestelike en liggaamlike kragte geskenk het om hierdie studie te onderneem en te voltooi.

Aan u, my hooggeagte promotor, Prof. dr. B.C. Schutte bring ek my innige dank vir u belangstelling, aanmoediging en simpatieke leiding. U wetenskaplike insig en indringende ontledings het vir my nuwe perspektiewe geopen en my geestelik verryk.

My hartlike dank gaan ook aan die Direkteurs van Onderwys van Kaapland, Natal en Transvaal wat aan my verlof vir die verspreiding van die vraelys aan hoofde van Afrikaanse skole in dié provinsies verleen het. Ek bedank ook die onderwyshoofde van al vier die provinsies vir al die bykomstige inligting wat goedgunstiglik aan my verstrek is. Sonder dié hulp sou 'n belangrike deel van die ondersoek nie onderneem kon word nie.

Die hartlike samewerking, opregte belangstelling en kollegiale ondersteuning wat ek van die Transvaalse Komitee vir die reëling van Kursusse vir Hoofde van Skole ontvang het, was vir my van onskatbare waarde en 'n sterk stimulus tot volharding.

Aan al die hoofde van primêre en sekondêre skole wat die vraelys beantwoord het, kom 'n besondere woord van dank toe. Verskeie van dié hoofde het ook op verdere navrae uiters waardevolle inligting verstrek. U almal het 'n onmisbare bydrae tot die verwesenliking van my doel gelewer en ek dank u uit die diepte van my hart daarvoor.

Ek mag ook nie nalaat nie om my dank uit te spreek teenoor prof. J. de Beer en mev. D. Venter van die Rekensentrum van die P.U. vir C.H.O. wat goedgunstiglik die verwerking van sekere data in die vraelyste met soveel vaardigheid onderneem het. U het vir my baie moeite en werk bespaar.

My innige dank gaan ook aan die firma Hennie's Secretarial Services van Pretoria vir die uiters flinke en netjiese wyse waarop die tik, druk en bind van hierdie proefskrif afgehandel is.

Die lojaliteit, belangstelling, aanmoediging, verdraagsaamheid en daadwerklike ondersteuning wat ek gedurende my studie van ons skoolpersoneel, -ouers en die leerlinge ontvang het, word hier met die grootste gevoel van agting en waardering geboekstaaf. Dit is 'n aangename voorreg om met so 'n getroue en bekwame professionele groep, met soveel meelewende ouers en met soveel vriendelike en gehoorsame kinders verbind te wees.

Die positief Christelik-nasionale opvoeding wat ek van my godvrugtige ouers ontvang het en die liefdevolle belangstelling, inspirasie en leiding wat daar van my broers en susters tot my uitgegaan het, word hier in dankbare herinnering geroep.

Dit verskaf my ten slotte onbeskryflike vreugde om hierdie werk aan my gesin óp te dra. Aan Sophia, my eggenote, is ek soveel dank verskuldig vir al die jare van opoffering en liefdevolle versorging. Jy het jouself gegee, my vrou, my in liefde gedra en verdra, my taak soveel ligter en aangenamer gemaak en my deur jou opregtheid en geloof bemoedig. My kinders, julle het met soveel begrip die teenwoordigheid, belangstelling en aandag van 'n vader ontbeer. God dank vir julle almal.

Dit is my bede dat hierdie studie 'n positiewe bydrae tot die teorie en praktyk van die Christelike opvoedkunde in ons dierbare vaderland sal lewer, tot eer van God en tot heil van ons volk.

INHOUDSOPGAWE

DEEL I

HOOFSTUK I

ALGEMENE INLEIDING, PROBLEEM EN TAAKSTELLING

1. Inleiding 1
2. Die belangrikheid van 'n ondersoek na die posisie en taak van die hoof 4
3. Probleemstelling 6
4. Taakstelling 8
   - 4.1 Die doel van die ondersoek 8
   - 4.2 Terreinafbakening 9
   - 4.3 Die belangrikste metodes wat in die ondersoek gebruik is 11

HOOFSTUK II

FUNDERING EN PERSPEKTIEF

1. Voorwaardes vir die voortbestaan van 'n volk in geestelike sin 13
2. Die lewens- en wêreldbeskouing van die Afrikaner 14
   - 2.1 Inleiding 14
   - 2.2 Die begrip Christelik-nasionaal 14
   - 2.3 Uitgangspunt 15
3. Die roeping van die mens 15
   - 3.1 God se roep teenoor die mens se roep 15
   - 3.2 Roeping 16
   - 3.3 Roepingsbesef 16
   - 3.4 Hoedanig roep God? 16
   - 3.5 Roeping en antwoord 17
4. Roeping, kultuur en kultuurvorming 19
5. Roeping en wetenskapsbeoefening 21
6. Roeping, gesag en vryheid 23

7.	Roeping, beroep en taak		23
	7.1	Beroep en taak	23
	7.2	Beroepe en professies	24
	7.3	Roepingsvervulling en beroepsbeoefening	26
8.	Roeping en leierskap		28
	8.1	Wat is leierskap?	28
	8.1.1	Inleiding	28
	8.1.2	Benaderingswyses in die wetenskaplike bestudering van leierskap	29
	8.1.3	Calvinistiese leierskap	30
	8.2	Enkele faktore wat verskille in leiding gee beïnvloed en bepaal	32
	8.3	Soorte leiding	35
9.	Roeping en lewens- en wêreldbeskouing		35
10.	Roeping, onderwys en opvoeding		36
	10.1	Die Christelik-Afrikaanse skool	36
	10.2	Die noodwendige stelsel wat vereis word om die Afrikaanse skool te laat gedy	37
	10.3	Die Wet op Nasionale Onderwysbeleid	38
	10.4	Die Afrikaanse skool en die Suid-Afrikaanse Engelse skool	39
11.	Roeping en vernuwing		41
12.	Samevatting		41

DEEL II

HOOFSTUK III

DIE POSISIE EN TAAK VAN DIE HOOF VAN DIE AFRIKAANSE SKOOL IN HISTORIESE PERSPEKTIEF

1.	'n Saaklike oorsig van die ontwikkeling van hoofskap in enkele Westerse lande		44
2.	Die ontwikkeling van die hoofskap van die Afrikaanse skool tot die jaar 1900		50
	2.1	Betekenisvolle voorspel	50
	2.1.1	Belangrike grondslae reeds vroeg gelê	50

2.1.2	Waarskynlik die eerste skoolhoof aan die Kaap	52
2.1.3	Voorlopers van die plaasskoolhoofde	52
2.2	Grondslag en koers	53
2.2.1	Die opkoms van botsende ideologieë	53
2.2.2	Die skoolhoof in die twee Boererepublieke	56

3. Uitbreiding van die domein van die hoof van die Afrikaanse skool in die 20ste eeu 62

3.1	Inleiding	62
3.2	Uitbreiding van die hoof se interne taakomgewing	63
3.2.1	Toename in die getal skole en die inskrywings van skole	63
3.2.2	Uitbreiding van die skoolorganisasie en -administrasie	68
3.2.3	Vernuwing in die onderwysinhoud	72
3.2.4	Vernuwing in die onderwysmetodes en -tegnieke	80
3.2.5	Sommige belangrike implikasies wat die vernuwing in die onderwysinhoud, -metodes en -tegnieke vir die hoof meegebring het	83
3.2.6	Ontwikkeling van die hoof se aandeel in die onderrig by sy skool	86
3.2.6.1	Die verpligte lesure van hoofde	86
3.2.6.2	Die leiding van die hoof aan die personeel en leerlinge	89
3.2.7	Uitbreiding van die buitemuurse program van die skool	92
3.3	Uitbreiding van die hoof se eksterne taakomgewing	96
3.3.1	Die hoof se eksterne verbande	96
3.3.2	Sekondêre invloede	96

HOOFSTUK IV

DIE POSISIE EN TAAK VAN DIE HOOF VAN DIE AFRIKAANSE SKOOL IN HISTORIESE PERSPEKTIEF (VERVOLG)

1. Die toenemende professionalisering van hoofskap 98

1.1	Inleiding	98
1.2	Die uitbreiding van die seggenskap van die hoof in sy skool	99

	1.2.1	Aandeel in die aanstelling van onderwysers	99
	1.2.2	Aandeel in die evaluering en gradering van onderwysers	100
	1.2.3	Aandeel in die bevordering en vertraging van leerlinge	102
	1.2.4	Vryheid in die bepaling van skoolbeleid	102
	1.2.5	Vryheid om te eksperimenteer	103
	1.2.6	Enkele ander sake	103
	1.3	Wyer deelname aan die bepaling van beleid en praktyk	104
	1.4	Uitbreiding en verdieping van die hoof se kennis oor skoolpraktyk	105
	1.5	Die wyse van keuring van kandidate vir hoofposte	106
2.	Klemverskuiwing in die amptelike opvatting oor die hoof se posisie		107
3.	Amptelike omskrywing en leiding met betrekking tot die hoof se taak		107
4.	'n Opsomming van die belangrikste faktore wat die domein van die hoofde bepaal en beïnvloed		110
	4.1	Inleiding	110
	4.2	Primêre faktore	111
	4.2.1	Die onderwysowerheid	111
	4.2.2	Die ouerhuis	111
	4.2.3	Die kind	112
	4.2.4	Die personeel	112
	4.2.5	Die gemeenskapslewe	112
	4.2.6	Die kerk	112
	4.2.7	Opvoedkundige teorie en praktyk	113
	4.2.8	Opvoedkundige en onderwysersverenigings	113
	4.2.9	Die lokaliteit	113
	4.2.10	Die hoof self	114
	4.3	Sekondêre faktore	114
5.	Die komplekse en omvattende aard van die hoof se taak		115
	5.1	Uitgebreide en komplekse taakomgewing: 'n Algemene karakteristiek	115
	5.2	Voorstelling van die omvattende en komplekse taakomgewing van die hoof	116
	5.3	Die sub-terreine van sy taakomgewing	119
	5.4	Die komplekse en uitgebreide aard van die primêre terrein van sy professionele leiding	119

6. Samevattende afleidings uit hoofstukke III en IV 122

HOOFSTUK V

'N PROFIEL VAN DIE HOOF VAN DIE AFRIKAANSE SKOOL

1. Die vraelys 130
1.1 Die doel met die vraelys 130
1.2 Organisasie en probleme in verband met die vraelys 130
1.3 Die tyd van die ondersoek 132
1.4 Die verkreë monster 132
1.5 Enkele veronderstellings 134
1.6 Die verwerking van die data 135
1.7 Tekortkomings in die ondersoek 135
2. Tipes skole en hulle gradering 136
2.1 Primêre skole 138
2.2 Sekondêre skole 138
2.3 Afleidings 140
3. Sekere vereistes vir aanstelling as hoof 141
4. Die wyse van keuring en aanstelling van hoofde 143
5. Ouderdom 146
5.1 Inleiding 146
5.2 Gemiddelde ouderdom 148
6. Geslag 152
7. Huwelikstaat 154
8. Kwalifikasies 155
8.1 Professionele kwalifikasies 155
8.2 Akademiese kwalifikasies 156
8.2.1 Die hoofde van primêre skole 156
8.2.2 Die hoofde van sekondêre skole 161
8.3 Eerste grade en hoofvakke 165
8.4 Addisionele kwalifikasies 165
8.5 Hoe hoofde hulle opleiding (professioneel en akademies) beskou 166
8.6 Verdere studie 167
8.7 Die gemiddelde aantal opvoedkundige boeke gelees 171

9. Ervaring 172

9.1 Inleiding 172

9.2 Sekere aspekte van die onderwyservaring van die hoofde van Afrikaanse primêre skole 173

9.3 Sekere aspekte van die onderwyservaring van die hoofde van Afrikaanse sekondêre skole 178

HOOFSTUK VI

'N PROFIEL VAN DIE HOOF VAN DIE AFRIKAANSE SKOOL (VERVOLG)

1. Die tipiese dag- en weekprogram van die hoof van die Afrikaanse skool 185

1.1 Inleiding 185

1.2 Die dagprogram 186

1.3 Die weekprogram 188

2. Die betrokkenheid van die hoof van die Afrikaanse skool by die georganiseerde gemeenskapslewe buite die skool 190

2.1 Leierposisies in die samelewing 190

2.1.1 Inleiding 190

2.1.2 Wat as leierposisies beskou is 191

2.1.3 Kategorisering van die leierposisies van hoofde 191

2.1.4 Die gebiede waarop die meeste hoofde leiding neem 192

2.1.5 Die gemiddelde aantal leierposisies per hoof 194

2.2 Buitengewone take en funksies 195

2.3 Lidmaatskap van 'n onderwysersvereniging 195

3. 'n Profiel van die lewensbeskoulike perspektief van die hoofde van Afrikaanse primêre en sekondêre skole 196

3.1 Inleiding 196

3.2 Kategorisering van die kwaliteite in vraag 23 196

3.3 Bespreking van die antwoorde op vraag 23 197

3.3.1 'n Vergelyking van die voorkeurbepalings van verskillende groepe hoofde 199

3.3.2 Die persentasie hoofde wat 'n Christelike lewensbeskouing eerste geplaas het 202

4. Die belangrikste probleme waarmee hoofde te kampe het 203

4.1 Inleiding 203
4.2 Probleme wat hoofsaaklik rondom personeelaangeleenthede sentreer 204
4.3 Probleme wat verband hou met die hoof se administratiewe en onderrigtake 206
4.4 Probleme wat in verband staan met ouer-aangeleenthede 207
4.5 Probleme met betrekking tot die leerlinge 209
4.6 Probleme wat saamhang met die algemene menseverhoudinge in die skool 209
4.7 Probleme betreffende die vernuwing in die onderwys 210
4.8 Probleme wat om die eise wat die gemeenskap aan die hoof stel, sentreer 210
4.9 Algemeen 210

5. Samevatting van hoofstukke V en VI 210

HOOFSTUK VII

ENKELE ASPEKTE VAN DIE ROEPINGSBEWUSTE LEIDING VAN DIE HOOF VAN DIE AFRIKAANSE SKOOL

1. Inleiding 215
2. Die hoof as persoon 216
3. Die hoof as filosoof 221
4. Die hoof as administratiewe leier 222
5. Die hoof en sy personeel 225

5.1 Inleiding 225
5.2 Die hoof en sy personeel as groep 226
5.3 Die implikasies vir die hoof van enkele faktore wat groepidentifikasie en -solidariteit beïnvloed 227
5.4 Die verwantskap tussen leiding en werktevredenheid 233
5.5 Die ontwikkeling van die personeel 234
5.5.1 Inleiding 234
5.5.2 Die hoof en ontwikkelingstegnieke 235
5.5.2.1 Inleiding 235
5.5.2.2 Tegnieke wat gebruik word om personeellede in groepe te ontwikkel 236
5.5.2.3 Tegnieke wat gebruik word om indiwiduele onderwysers indiens te ontwikkel 238

5.5.3 Die verbetering van die onderrig in die skool 245

6. Die hoof en lewensbeskoulike leiding 248
7. Die hoof en die leerlinge 254

7.1 Die vaderlike hart van die hoof 254
7.2 Die vaderlike verstand van die hoof 255
7.3 Die vaderlike hand van die hoof 256

8. Die hoof en die ouers 256
9. Die hoof en die gemeenskap 259
10. Samevatting 261

DEEL III

HOOFSTUK VIII

DIE OPLEIDING VAN DIE HOOF VAN DIE AFRIKAANSE SKOOL

1. Begripspresisering 265

1.1 Opleiding, voordiensopleiding en indiensopleiding 265
1.2 Opleidingsprogram 266
1.3 Indiensontwikkeling 266
1.4 Diensdoende hoof en beginnerhoof 266
1.5 Leierhoof en leerlinghoof 267

2. Die aktualiteit van die opleiding van die hoof 267

2.1 Die fundamentele eis 267
2.2 Die eise van die tyd 268
2.3 Die eise van die professie 268
2.4 Die behoefte by die hoofde self 269

3. 'n Beknopte oorsig oor die opleiding van die hoof in enkele Westerse lande 271

3.1 Inleiding 271
3.2 In Nederland 273
3.3 In Australië 274
3.4 In Engeland 274
3.5 In Amerika 275
3.6 In Suid-Afrika 277

4. Vraagstukke m.b.t. die opleiding van die hoof van die Afrikaanse skool 280

4.1 Belangrike beginsels wat vir opleidingsprogramme behoort te geld 280
4.2 Wie opgelei moet word 283
4.2.1 Die opleiding van potensiële hoofde 284
4.2.2 Die opleiding van adjunk- en vise-hoofde 285
4.2.3 Die opleiding van waarnemende hoofde 285
4.2.4 Die opleiding van die beginnerhoof 287
4.2.5 Die opleiding van die ervare diensdoende hoof 288
4.3 Wie die opleiding moet aanbied 289
4.4 Waar die opleiding aangebied moet word 290
4.5 Die tydsfaktor 291
4.6 Die opleidingsprogram 294
4.6.1 Die vorme wat die program kan aanneem 294
4.6.2 Die inhoud van die opleidingsprogram 297
4.6.3 Enkele metodes en tegnieke wat toegepas kan word 304
4.6.3.1 Metodes en tegnieke wat in teoretiese situasies gebruik kan word 304
4.6.3.2 Metodes en tegnieke wat in die praktiese opleiding van die hoof gebruik kan word 306
4.7 Die informele indiensontwikkeling van die hoof 309

5. 'n Konsep-opleidingsprogram vir die beginnerhoofde van Afrikaanse skole 310

5.1 Inleidend 310
5.2 Die tyd, aard en vorm van opleiding 310
5.2.1 Die eerste fase 310
5.2.2 Die tweede fase 311
5.3 Die inhoud van die program 311
5.3.1 Die eerste fase 311
5.3.2 Die tweede fase 314
5.4 Die metodes en tegnieke 314
5.4.1 Die eerste fase 314
5.4.2 Die tweede fase 314
5.5 Enkele implikasies van die plan 314

6. Samevatting 315

HOOFSTUK IX

SAMEVATTING

1. Opsomming van die inhoud van die ondersoek 319
2. Bevindings, aanbevelings en implikasies 326
3. Vraagstukke vir verdere navorsing 332

Summary 334

Bylae A : Die vraelys 338

Bylae B : Die begeleidende brief 348

Geraadpleegde bronne 349

LYS VAN TABELLE

		Bls.
1.	Die verandering van die kurrikulum van die primêre skool in Transvaal.	73
2.	Persentasie bruikbare vraelyste terug ontvang.	133
3.	Die verskillende grade primêre skole (1971).	137
4.	Die verskillende tipes en grade sekondêre skole in die R.S.A. (1971).	139
5.	Minimum vereistes vir aanstelling.	142
6(a).	Die gemiddelde ouderdomme van die manlike hoofde van Afrikaanse primêre skole.	147
6(b).	Die gemiddelde ouderdomme van die manlike hoofde van Afrikaanse sekondêre skole.	150
7.	Die verhouding van die aantal manlike tot die aantal vroulike hoofde.	153
8.	Klassifisering van die professionele en akademiese kwalifikasies van die hoofde van primêre skole.	157
9.	Klassifisering van die akademiese kwalifikasies van die hoofde van sekondêre skole.	160
10.	'n Vergelykende tabel oor nagraadse studie in Opvoedkunde.	163
11.	Hoe hoofde hulle opleiding (professioneel en akademies) beskou.	166
12.	Persentasie hoofde besig met verdere studie.	167
13(a).	Die persentasie hoofde van sekondêre skole wat spesifieke aantalle boeke gelees het.	169
13(b).	Die persentasie hoofde van primêre skole wat spesifieke aantalle boeke gelees het.	170
14.	Die onderwyservaring van die hoofde van Afrikaanse primêre skole.	174
15(a).	Die onderwyservaring van die hoofde van Afrikaanse sekondêre skole.	180

		Bls.
15(b).	Die gegewens oor ervaring van die hoofde met grade in Opvoedkunde vergelyk met diê van die ander hoofde.	181
16.	Die gemiddelde minimum en maksimum aantal ure wat hoofde weekliks aan die belangrikste dele van hulle taak bestee.	188
17.	Die persentasie hoofde wat in elke kategorie leiding neem.	192
18.	Die ordevoorkeur van 9 kwaliteite:	198
	(a) Deur hoofde van primêre skole.	
	(b) Deur hoofde van sekondêre skole.	
19.	Die persentasie hoofde van primêre en sekondêre skole wat kwaliteite 8 en 9 by vraag 23 respektiewelik eerste en tweede geplaas het.	201
20.	Die persentasie hoofde wat op vrae 11 en 12.1 van die vraelys bevestigend geantwoord het.	270
21.	Vorme van opleiding: gemiddelde ordevoorkeur van die hoofde.	292
22.	Vorme van opleiding: Aantal toekennings wat elke vorm ooreenkomstig die vierpuntskaal ontvang het.	293
23.	Die inhoud van kursusse: Gemiddelde ordevoorkeur van die hoofde.	299
24.	Die inhoud van kursusse: Aantal toekennings wat elke onderwerp ooreenkomstig die vierpuntskaal behaal het.	301
25.	Skematiese samevatting van 'n konsepplan van die opleiding van die beginnerhoof.	313

LYS VAN DIAGRAMME

		Bls.
1.	Voorstelling van die unieke stelsel van beheer van die Afrikaanse skool.	37
2.	Voorstelling van die omvattende en komplekse taakomgewing van die hoof.	116
3.	Die sub-terreine van die hoof se taakomgewing.	118
4.	Die primêre terrein van die hoof se professionele leiding.	120

ALFABETIESE LYS VAN BELANGRIKE AFKORTINGS

A.A.S.A.	:	American Association of School Administrators.
A.C.B.	:	Afrikaanse Calvinistiese Bond.
A.N.O.F.	:	De Algemene Nederlandse Onderwÿzers Federatie.
C.E.S.A.A.	:	Californian Elementary School Administrators' Association.
C.N.O.	:	Christelik-nasionale onderwys.
C.O.V.S.A.	:	Christelike Opvoedkunde-vereniging van S.A.
D.E.S.P.	:	Department of Elementary School Principals.
D.v.O.	:	Direkteur van Onderwys.
E.U.I.E.	:	Exeter University Institute of Education.
F.A.K.	:	Federasie van Afrikaanse Kultuurverenigings.
F.C.S.V.	:	Federasie van die Calvinistiese Studenteverenigings.
gem.	:	gemiddeld.
I.B.C.	:	Instituut vir die bevordering van Calvinisme.
I.K.K.O.O.	:	Inter-kerklike Komitee vir Opvoeding en Onderwys.
I.v.O.	:	Inspekteur van Onderwys.
K.O.D.	:	Kaaplandse Onderwysdepartement.
N.A.S.S.P.	:	The National Association of Secondary School Principals.
N.E.A.	:	National Education Association.
N.E.F.	:	New Education Fellowship (Nuwe Onderwysbond).
N.O.D.	:	Natalse Onderwysdepartement.
N.O.U.	:	Natalse Onderwysersunie.
N.Y.	:	New York.
O.D.	:	Onderwysdiploma.
pr.	:	primêr (primêre).
Prov. Natal	:	Provinsie Natal.
Prov. O.V.S.	:	Provinsie Oranje-Vrystaat.

Prov. Tvl.	:	Provinsie Transvaal.
R.S.A.	:	Republiek van Suid-Afrika.
S.A.O.U.	:	Suid-Afrikaanse Onderwysersunie.
S.A.V.B.O.	:	Suid-Afrikaanse vereniging vir die bevordering van Opvoedkunde.
sek.	:	sekondêr(e).
S.G.O.	:	Superintendent-generaal van Onderwys.
T.O.	:	Transvaalse Onderwysersvereniging.
T.O.D.	:	Transvaalse Onderwysdepartement.
T.P.A.	:	Transvaalse Provinsiale Administrasie.
V.C.H.O.	:	Vereniging vir Christelike Hoër Onderwys.
Vgl.	:	vergelyk.
V.O.D.	:	Vrystaatse Onderwysdepartement.
V.O.V.	:	Vrystaatse Onderwysersvereniging.
Z.A.R.	:	Zuid-Afrikaansche Republiek.